

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО НАПРЯМУ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ СЛОБОЖАНЩИНИ

Світлана Світлична
Харків

У статті розкриваються особливості роботи зі старшими дошкільниками з різним рівнем ціннісного ставлення до себе за соціально-моральним напрямом авторської технології виховання ціннісного ставлення до себе у дітей старшого дошкільного віку засобами народної педагогіки Слобожанщини.

Ключові слова: соціально-моральний напрям, ціннісне ставлення до себе, виховання, засоби народної педагогіки Слобожанщини, дитина старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань змісту сучасної дошкільної освіти є розвиток особистості дитини, виховання у неї позитивного ціннісного ставлення до себе (Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» за ред. О. Кононко (2009 р.), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) (2012 р.) та інші).

Аналіз останніх досліджень та публікацій (І. Бех, О. Кононко, В. Мясичев, В. Сластенін, В. Столін, В. Сухомлинський, Л. Рувинський та ін.) дозволяє визначити ціннісне ставлення до себе у дітей старшого дошкільного віку як складноструктуровану сукупність уявлень, переживань й оцінок, значущих для особистості власних якостей і досягнень, що зумовлюють стиль її поведінки й діяльності. Воно має відповідні компоненти (когнітивний; емоційно-оціночний; поведінковий), критерії (реалістичний образ Я, самоповага, усталена суспільно значуща поведінка) та показники їх прояву [1].

Аналіз наукових джерел дає підстави для твердження про важливість виховання ціннісного ставлення до себе у розвитку дитини дошкільного віку за допомогою різноманітних засобів педагогічного впливу, серед яких важливе місце посідають засоби народної педагогіки (О. Батухтіна, І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, М. Корепанова, Н. Лисенко, І. Мезеря, В. Непомнящая, Т. Поніманська, М. Стельмахович, С. Тищенко та ін.). Між тим, поза увагою вчених залишаються можливості впливу засобів народної педагогіки у її регіональній специфіці на виховання ціннісного ставлення до себе у старших дошкільників (В. Лаппо, Н. Рогальської, С. Стефанюк та ін.).

На підставі теоретичних висновків та результатів констатувального експерименту, розробленої моделі технології виховання ціннісного ставлення до себе у старших дошкільників засобами народної педагогіки Слобожанщини, була апробована відповідна технологія.

Метою даної статті є дослідження результатів експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку під час діяльнісно-розвивальної стадії технології виховання ціннісного ставлення старших дошкільників до себе засобами народної педагогіки Слобожанщини за соціально-моральним напрямом.

Виклад основного матеріалу. Загальною метою соціально-морального напрямку було: розширення та поглиблення знань дітей про морально-етичні норми та загальнолюдські цінності, допомога у пізнанні самих себе та інших як носіїв соціальних емоцій, моральних норм і загальнолюдських цінностей, формування у дітей саморегуляції поведінки, її відповідності моральним нормам, уміння згідно з ними адекватно оцінювати та контролювати свої дії й дії ровесників, формування здатності аргументовано відстоювати власну думку. Розвиток навичок спілкування, комунікативних умінь. Допомога дітям в усвідомленні самих себе як представників своєї сім'ї, роду, певної етнічної групи.

Робота з усією групою дошкільників була спрямована на ознайомлення дітей з моральними нормами, загальнолюдськими цінностями. Для проведення серії занять були підбрані народні слобожанські казки, легенди: «Лисичка й вовк», «Три грошики», «Курка, півень, бик, кабан та індик», «Коза», «Баба та солдат», «Ведмідь, дід та лисиця», «Змієва донька», «Як чоловік у царівни перстень украв», «Хлібороб», «Боязкий чоловік», переказ про Семена Палія, легенда «Дорожня пригода», легенда «Мудрі поради» та інші. Під час етичних бесід із використанням казок і легенд на заняттях, відбувалася підсвідома

ідентифікація, уподібнення дітей героям творів. Вихователі заохочували дітей до наслідування улюблених персонажів, високо оцінювалися їхні вчинки, що стимулювало дошкільників порівнювати улюблених героїв із собою.

Допомога дитині в становленні свого Я як представника своєї сім'ї, роду, здійснювалася під час народознавчих занять з усією групою дітей, де вони закріплювали, розширювали знання про свою сім'ю, рід, збагачували позитивний досвід відносно взаємин між членами родини як в історичному аспекті, так і в сучасному, результатом чого було виховання поваги до дорослих, любові до рідних. Були підібрані слобожанські казки, пісні, приказки, щедрівки, колядки, які зображували сімейний побут, особливості взаємин між членами родини, ставлення до матері, батька, бабусі, дідуся, братів, сестер: «Мати й син», «Батько й три сини», «Про двох братів: убогого та багатого», «Два брати», «Покотигорошок», «Дума про вдову Сірка», колядки «Ой, красна в лузі калина» тощо. Дітей знайомили з давніми слобожанськими сімейними святами й обрядами: зустріччю Різдва, Нового року, свята Миколая, Пасхи, Святвечора, Голодної та Щедрої куті, свята Василя та Меланки, Водохреця, Масляни, Вербної неділі, Зелених свят; хрестинами, заплітанням віночка, днем Наума, першим постригом, розв'язуванням розуму та іншими. Вивчалися колядки, посипання, щедрівки, веснянки, побажання, привітання, прислів'я, приказки.

До цієї роботи залучалися і батьки. Діти засвоювали традиції сімейного виховання жителів Слобожанщини через розповіді вихователів, «гостів» (бабусь, матерів) про особливості зустрічі на Слобожанщині народних свят, у яких яскраво зображений побут сім'ї, родини, взаємини, ставлення до кожного з членів сім'ї.

Пригадування цікавих подробиць своєї родини, сім'ї, використання батьками засобів фольклору при спілкуванні з дітьми, спільні розваги розвивали толерантність, взаємоповагу між різними поколіннями, сприяли усвідомленню дитиною себе як представника своєї родини, сім'ї, нації.

Заняття з усією групою дали більшості дітей можливість уточнити сутність і прояви деяких моральних категорій і загальнолюдських цінностей («чесність», «доброта», «справедливість», «співчуття», «милосердя», «щедрість» тощо).

Подальша робота з дошкільниками проходила у підгрупах.

Метою роботи з підгрупою дітей низького рівня було поглиблення знань дітей про себе як носіїв моральних норм і загальнолюдських цінностей, розвиток здатності до позитивного й обґрунтованого оцінювання самих себе з огляду на морально-ціннісні характеристики. Виховання бажання у дітей іти на контакти, брати участь у житті групи, виявляти соціальні емоції й вищі почуття при спілкуванні з однолітками. Підвищення впевненості дітей у власній значущості для рідних, однолітків, вихователя. Виховання бажання брати участь у житті власної сім'ї. Ознайомлення дітей із сімейними традиціями.

Під час ігор «Який герой?», «Зміни героя» у дітей закріплювалися знання, отримані на заняттях, їх учили висловлювати свої думки. Дітям, спочатку за зразком вихователя, потім самостійно, пропонувалися розповіді, які почуття викликає в них герой, чи подобаються його вчинки, пригадати, чи є в них знайомі, що поводить так само. Так, у грі «Зміни героя» діти придумували, як можна змінити негативного героя на позитивного. Кожна дитина обирала героя і пропонувала свій варіант змін.

У підгруповій роботі з дітьми були застосовані прислів'я та приказки Слобожанщини з метою розвитку здатності до ціннісних суджень, формування вміння обґрунтовувати власну точку зору. За допомогою ненав'язливих підказок вихователь показував прихований зміст прислів'їв та приказок, давав моральну оцінку. Це допомагало у подальшому виказувати моральні судження самим дітям в іграх «Поясни значення виразу», «Казка за прислів'ям», «Якби частина приказки змінилася...».

Розвитку уміння знайти вірне рішення проблемної ситуації, здатності знаходити потрібні засоби для порозуміння сприяли ігри: «Добре-погано», «Як би вчинив ти?», аналіз різних життєвих ситуацій, літературні вікторини типу «Добро у казці», «Що робити, коли...», «Придумай веселий діалог між півником та лисичкою», «Познайом намальованих персонажів між собою».

З метою розвитку механізму децентрації під час ігор дітям наводилися приклади вчинків героїв, пропонувалося розповісти, що б діти відчували у подібних ситуаціях; дати оцінку вчинку героїв; розповісти про почуття, які переживав герой, виявлялось ставлення до нього персонажів твору. Потім завдання ускладнювалося: у дітей запитували, як би

вони вчинили на місці героя й чому, оцінюючи наслідки свого вчинку, з'ясовували чи хотілося б дитині бути схожою на позитивного або негативного героя, чому, пропонували порівнювати риси героя зі своїми.

У межах роботи з підгрупою дітей низького рівня нами була проведена індивідуальна робота з дітьми, які характеризувалися замкненістю, байдужістю до інших, прагненням до самотності й униканням контактів з однолітками. Робота з виховання товариських рис, бажання спілкуватися відбувалася на матеріалі слобожанських казок, дражнілок, легенд. При цьому дітям показували спочатку на героях фольклорних творів, чому з ними не хотіли товаришувати й аналізували, як цьому можна зарадити. З ними розігрувалися проблемні ситуації: «Ввічливі слова», «Приємні побажання», які сприяли розкриттю радісних перспектив сумісної діяльності й спілкування з однолітками у грі, спільному виконанню доручень, цінності кожної дитини.

З метою виявлення ступеню засвоєння дітьми норм і цінностей, було проведене контрольне заняття «Нова казка про Лисичку й Вовка», яке передбачало сумісне складання дітьми нової казки. Аналіз результатів заняття показав, що 22 % дітей, придумуючи нові пригоди героїв казки, керувалися знаннями про моральні норми й загальнолюдські цінності – добрі вчинки схвалювалися дітьми, погані засуджувалися. 30,5 % дітей охоче приймали участь у придумуванні казки, не перебивали й виявляли терпіння одне одного, були ввічливими.

Збагаченню уявлень про сімейні та родинні взаємини дітей сприяло залучення до пасивної, а потім і активної участі у заняттях із дітьми інших підгруп. Дітям розповідалися колядки, щедрівки, коліскові, прислів'я, де дитина у сім'ї показувалася як нагорода, скарб для батьків. Організовувалися ігри: «Підбери ласкаві слова (мати, матуся...», «Реліквії нашої родини» (разом з батьками), «Сімейні обереги» (разом з батьками), «Назви більше (привітань, побажань, тощо)».

Проведена робота дозволила покращити взаємини між батьками й дітьми: батьки стали більше уваги приділяти дитині, визнавали її «існування» й прагнення до любові, підвищилась обізнаність 57,3 % дітей у сімейних й родинних традиціях, взаєминах між різними поколіннями. Усе це покращувало самопочуття 57,3 % дошкільників у межах родини.

Метою роботи з дітьми середнього рівня, а також тими дітьми, що до них приєдналися з низького рівня, було: збагачення знань про свої моральні якості й інших дітей та розвиток здатності до адекватного оцінювання, виховання позитивних моральних якостей за які можна себе поважати (доброзичливості, чуйності, бажання допомагати слабшим, вміння спільно вирішувати проблеми, стримувати свої негативні прояви); сприяння реалізації знань дітей про моральні та загальнолюдські цінності у поведінці й судженнях; розширення та збагачення уявлень дітей про традиції своєї сім'ї та родини; виховання поваги до рідних, любові, ніжності, ввічливості, тактовності, бажання допомагати старшим і молодшим членам родини.

Закріплення у дітей знань про моральні норми й загальнолюдські цінності, розвиток уміння оцінювати вчинки з огляду на них, здійснювалося посередництвом ігор за мотивами слобожанських легенд, казок: «Назви й поясни»; «Навпаки»; «Хто правий, а хто не правий?»; «Як би вчинив ти?». Так, під час гри «Як би вчинив ти?» дітям наводилися приклади конфліктних ситуацій з казок й легенд і пропонувалося їх вирішити по-своєму. Сергій К. запропонував таке рішення до ситуації з Лисичкою й Вовком: «потрібно було Вовкові не слухатися Лисичку й не бути жадібним, а коли вже попав у капкан, то потрібно вибачитись перед дідусем за те, що крав, і запропонувати стерегти курей».

Уміння дітей оцінювати вчинки, виходячи з моральних норм та загальнолюдських цінностей, позитивно вплинули на становлення їх самооцінки.

Виходячи з того, що самооцінка моральних якостей дітей цієї підгрупи була у більшості випадків завищеною, дітям розповідалися приказки, дражнілки, дитячі пісеньки й примовки, герої яких славилися хвалькуватістю: «Я сама балакуха!», «Настя-хвастя», «Наум-простота», «Хвастуне – шилихвіст, дришпель!», «Вони тільки язиком ляскають», «Нагомонів сім мішків гречаної вовни», «Що ступне, то й брехне». З дітьми пригадувалися випадки з життя й казок, коли вихваляння героїв своєю силою, моральними якостями, якими вони не володіли, призводило до складних ситуацій.

Поряд з цим, для розвитку здатності дітей до адекватного оцінювання моральних

якостей, із ними проводилися ігри: «Похвали сусіда», «Чим хороший ...(одногрупник)»; завдання «Оціни чергування», «Найдружніший (найщедріший, найдобріший, найсправедливіший, найуважніший) на цьому тижні», де діти вдавалися до оцінювання моральних якостей своїх і ровесників, що також сприяло розвитку елементарної самокритичності та вимогливості до себе. При цьому, дітям пропонувалось порівняти визначені якості та вчинки дитини з героями казок і легенд Слобожанщини.

Збагачення й закріплення знань дітей про особливості свого соціального Я, а саме, таких якостей як дружелюбність, згуртованість, а також позитивного досвіду спілкування дітей у товаристві однолітків, розвиток готовності до партнерських відносин з однолітками, комунікативних умінь, саморегуляції власної поведінки, відбувалося під час занять із застосуванням слобожанських казок «Курка, півень, бик, кабан та індик», «Хлібороб», прислів'їв «Гуртом і батька добре бити», мирилок «Мир-миром» та інших. Цьому також слугували складені дітьми (за мінімальною допомогою вихователів) правила «чесної» гри: не штовхатися, ділитися іграшками, допомагати одне одному, не битися, лічилкою обирати ведучого, приймати у гру всіх бажаючих без винятків; правила «спільної діяльності», що виконувалися у повсякденній життєдіяльності дітей (за О. Кононко).

Впливовим у цьому напрямку були слобожанські народні рухливі ігри, під час яких у дітей розвивалися вміння регулювати спільну діяльність, вирішувати конфліктні ситуації, вправлятися у саморегуляції власної поведінки відповідно до засвоєних моральних норм. Рухливі ігри передбачали прилучення до них дітей низького й середнього рівня, де перші вчилися налагоджувати контакти з дітьми усієї групи, збагачувалися досвідом взаємин, а другі – отримували можливість вправлятися в організації цих ігор, справедливому розподілі ролей, дотриманні усіма дітьми правил «чесної гри».

Наступним етапом була своєрідна перевірка прийняття засвоєних норм та цінностей. Проведений аукціон гарних і поганих учинків за казковими сюжетами, показав значне збільшення (46,3 %) обсягу знань дошкільників про морально-етичні категорії та цінностей. Діти називали, оцінювали та пояснювали хороші й погані вчинки, придумували, як можна змінити негативних персонажів, продовження казок із зміненими героями.

З метою розширення уявлень про сімейні та родинні традиції дітьми, разом із батьками, складалися «Родинні деревця». Пропонувалися завдання намалювати й розповісти про свою сім'ю, разом із батьками пригадати й намалювати сімейні свята та розповісти про них за малюнками у групі однолітків. З метою виховання бажання допомагати старшим членам сім'ї, піклуватися про них, розігрувалися ситуації за мотивами казок: «Старенька бабуся» та інші. Вихованню ввічливості, тактовності при спілкуванні, сприяли ігри «Побажання», «Привітання»: казковим персонажам, одноліткам, вихователям, дорослим. Створювалися умови для проведення самостійних сюжетно-рольових ігор дітей за мотивами слобожанських казок, із використанням колискових, колядок, щедрівок, побажань; слобожанських народних ігор типу «Ходить гарбуз» та інших.

Контрольне заняття з дошкільниками «Я і моя сім'я» показало у більшості дітей збільшення обсягу, поглиблення й узагальнення знань про склад своєї сім'ї, родини, знання родинних традицій. Покращилося самопочуття 64,6 % дітей у межах сім'ї, вони були переконані, що батьки ними пишаються, люблять і цінують їх, приймають. У розповідях дітей превалювало позитивне ставлення до більшості членів родини. Описи взаємин між дорослими, порівняно з констатувальним етапом експерименту, стали більш змістовними, діти могли розповісти про деякі сімейні традиції та свята.

Метою роботи з дітьми високого рівня розвитку та дітьми, які перейшли на нього з інших рівнів, було створення умов для формування суспільно значущої поведінки, інтенсивного відтворення й застосування знань про моральні норми та загальнолюдські цінності у взаємодії з іншими дітьми, саморегуляції власної поведінки; широкого використання слів, що позначають моральні оцінки; виховання прагнення допомагати іншим, готовності навчити інших дітей тому, що умієш сам; сприяння самовдосконаленню дітей; поглиблення знань про особливості свят, обрядів, традицій Слобожанщини, ознайомлення з побутом, костюмом, архітектурою та інтер'єром житла на Слобожанщині. Виховання любові до рідного краю.

Створювалися умови для закріплення знань дітей про моральні якості та

загальнолюдські цінності під час організації ними ігор із дітьми інших підгруп: «Відгадай за описом» (спочатку героїв казок і легенд, а потім ровесників); «Здогадки» (здогадатися, що подобалося батькам, друзям, нареченим у героях; а потім те ж саме завдання виконувалося стосовно однолітків) та інші.

З метою розвитку прагнення до самовдосконалення використовувалися ігри «Я- (улюблений казковий герой)»; «Я-дорослий», під час яких дітям пропонувалося заплющити очі й уявити себе дорослими, свій зовнішній вигляд, вбрання, якусь заняття, людей, які їх оточують і дуже люблять. Потім ставилося запитання: «За що тебе люблять ті, хто тебе оточує? Може ти як Хлібороб – добрий, співчутливий, завжди виручаєш інших, допомагаєш слабшим?» Потім пропонувалося розплющити очі й розповісти всім про себе майбутнього.

У результаті проведеної роботи діти ставали активнішими, самі запитували батьків про своє коріння, свій рід, сім'ю, разом із ними збирали слобожанські предмети одягу й побуту. Робили альбом свого роду з тих часів, про які їм могли розповісти дорослі. Паралельно з цим, дітям пропонувалися завдання: «А у нас» (придумати свій варіант слобожанського вірша про велику сімейку), «Розкажи про свій рід» (за виготовленими альбомами); інсценівки за змістом колискових. У групі організовувалися куточки слобожанської вишивки, виробів, костюмів, запрошувалися бабусі, батьки, які навчали дітей вишивці, плетінню з лози, ліпленню й розфарбуванню слобожанського посуду. З дітьми розглядалися ілюстрації із зображенням слобожанської хати, подвір'я. Вихователями разом із дітьми усіх підгруп за бажанням конструювалися макети слобожанського подвір'я й хати. Створювалися умови для придумування власних ігор за мотивами народних свят, казок. До роботи залучалися й діти з інших груп. Кінцевим етапом роботи з усіма дітьми було проведення «Тижня ввічливості», «Днів гарного вчинку», «Днів турботи про іншого», «Тижня доброти», «Днів лагідності», «Днів чесності», що сприяли реалізації моральних і ціннісних переконань дітей у повсякденній діяльності та спілкуванні, збагачували досвід самооцінювання, стійкість поведінки.

Висновки. Таким чином, результати проведеної роботи за соціально-моральним напрямом показали позитивну динаміку розвитку ціннісного ставлення до себе у старших дошкільників, що знайшло своє відображення у переході дітей до якісно вищого рівня сформованості показників.

Подальше висвітлення результатів експериментальної роботи за даною технологією передбачається у наступних статтях, присвячених розкриттю особливостей використання театралізованих ігор у процесі виховання ціннісного ставлення у старших дошкільників до себе.

Література:

1. Світлична С. П. Ціннісне ставлення до себе у дітей старшого дошкільного віку (Проблеми виховання, розвитку, діагностики) : методичний посібник / С. П. Світлична . - Харків : Оберіг, 2011. – 72 с.

В статье раскрываются особенности работы со старшими дошкольниками с разным уровнем ценностного отношения к себе по социально-моральному направлению авторской технологии воспитания ценностного отношения к себе у детей старшего дошкольного возраста средствами народной педагогики Слобожанщины.

Ключевые слова: социально-моральное направление, ценностное отношение к себе, воспитание, средства народной педагогики Слобожанщины, ребенок старшего дошкольного возраста.